

EÖRSI ISTVÁN

A világpolgár és kutyája

Nem sok nyelvi közegben munkálkodó magyar művészről mondható el, ami George Taboriról, vagyis Tábori Györgyről: hogy nem ártott, ellenkezőleg, roppantul használt neki az emigráció. Nem csak arra gondolok, hogy külföldön nem érhetette utol az auschwitzi rémhalál, mint apját, Tábori Kornélt, akitől egyébként minden bizonnyal fontos tulajdonságokat örökölt. Néhány évvel ezelőtt olvastam, hogy 1919-ben, a proletárdiktatúra leverése után Tábori Kornél rendkívüli engedéllyel interjút készített a siralomházban Korvin Ottóval, a kommün különösképpen gyűlölt belügyi népbiztosával. Az újságíró felháborodott cikkben számolt be arról, hogy ez a púpos, nyomorék Korvin milyen mélyen átalkodott, javíthatatlan kommunista. Noha kínozták és szinte darabokra verték, nem tagadta meg kommunista meggyőződését, és még fogatlanított szájjal is a kommün igazságáról értekezett. Az interjú ezen a ravasz módon kifecsegte, amit az ellenforradalmi rendszer urai tagadtak: hogy Magyarországon fehérterror dül, és a börtönökben kínozzák a foglyokat, még a halálraítélteket is. A ravaszság a bátorság szolgálatába szegődik, a bandzsa mérsáros rábámul az egyik marhára, és szomszédját taglózza le. Milyen elégedetten, sőt büszkén nevetett George, amikor beszámoltam neki apja trükkjéről! Ezt ugyanis hasonló körülmények között ő éppígy kiagyalhatta volna. A hősi halál – bár épületes és fennkölt eseményként tartják számon – sohasem csábította, sokkal inkább vonzották az elismerés kiérdemelt megnyilatkozásai. Mégis ragaszkodott ahhoz, hogy így vagy úgy, de hangot adjon az igazságnak, pontosabban: az ő specifikus, személyére szabott igazságának. Részben ez magyarázza régi és mindmáig tartó rokonszenvét Brecht iránt: intellektuális örömet okoz neki Brechtnek az a képessége, amellyel a radikális, könyörtelen gondolkodást taktikai fondorlatokkal kombinálta.

De miként viselkedhetett volna George egy olyan világban, ahol eget ostromló ravaszságokkal is csak kis igazságokat lehetett nyilvánosságra csempészni? Mert a pártállamban ez volt a helyzet, még az enyhülés korszakaiban is. Nem ilyen vagy olyan, tabukba nem ütköző igazságokra és kritikai fejtegetésekre gondolok, mert ilyesmik jobb korszakokban időről időre napvilágot láthattak, hanem a stílusról. „Azt hiszed, hogy egyszerűen kimondhatjuk, amit gondolunk?” – kérdezte George fiatalkori barátja, Örkény István valamikor a hetvenes években, valahol Budapesten, Konrád Györgytől. „Igen” – válaszolta Konrád. Ez a válasz nem tartalmi, hanem stílári kérdésben foglalt állást. Magától értetődő jognak nyilvánította még a tiltott gondolatok kimondását is, tehát a citoyen-hajlandóságot kivonta a taktikai mérlegelések köréből. A ravaszság persze továbbra is szerephez juthatott, de csak abban a döntésben, hogy miként és milyen összefüggések közé helyezve mondja ki a citoyen-életmódra vállalkozó személy a maga tilalmas igazságait.

Aki Konrád válaszát magára nézve is elfogadta, annak vállalnia kellett, hogy folyamatos harci szituációban él. Örkény kérdésében viszont kimondatlanul is benne rejtett a készség, hogy a kérdező az állandó, kötelező hazugságot mint társadalmi környezetet úgy fogadja el, mintha természeti jelenség volna. George-ot emigrációja megmentette ettől a tíz évvel később jelentkező dilemmától.

Gobó kutyával (Bécs, 1998)

Nagyon valószínűnek tartom, hogy ez emberileg és művésziileg ártott volna neki, mert nem tudta volna sértetlenül elviselni az állandó harc atmoszféráját, de az állandó hazugság kipárolgását sem. Nagy nyomás alatt különösen stiliztikai kérdésekben nehéz dönteni. Ismerjük a tartalmi alkalmazkodás gyalázatos aktusait, de a stílári alkalmazkodás többnyire mélyebbre hatol, és könnyen megsemmisítheti a személyiséget. Mármost George személyiségében a stílusnak döntő szerep jut. Úgy hiszem, erről asszonyok beszélhetnének a leghitelesebben. Minden mosolya, kézmozdulata, az a mód, ahogy félrehajtott fejjel hallgatja a beszélőt, vagy ahogy próbafolyamatok kezdetén a színészekre figyel, ahogy a ruháit hordja, ahogy rákérdez arra, amiben kételkedik, vagy amit szívesen elhinne: minden gesztusa rá és csakis rá jellemző, és mind egy kerek, összefüggő kozmosz kifejeződése. Ez az összecserélhetetlen stílus, ez a pátosztalan szuverenitás minden diktatúra számára elfogadhatatlan lenne, noha nem jellemzi a konfrontációk szeretete. A „légy hű önmagadhoz” parancsa viszont jellemzi, mégpedig eltökéltségek nélkül, abszolúte szándéktalanul. Hogy csak egy példát említek: többször is beszélt nekem arról, hogy nem érdeklik különösebben az általa rendezett darabok előadásai, és még a

bemutatók sem – a színházi munka során őt a próbák izgatják, pontosabban mindazok a folyamatok, amelyek a színészekben a próbák folyamán mennek végbe. Ez olyan beállítottság, amelynek – a csodálatos Rózewicz egyik darabcímevel élve – „a mi kis stabilizációnkban” esélye sem lehetett volna a túlélésre. Itt ugyanis csak az eredmény számított. Olyan különbség ez, amelynek szintén nincsenek konkrét tartalmi kritériumai. A stílusok mélyreható és megoldhatatlan konfliktusáról van itt szó. Eredményközpontú beállítottság nélkül az alkotó ember a pártállamban gyanús személy volt, az elefántcsonttorony lakója, vagy valami még rosszabb.

A nációk elől Tábori György olyan társadalomba menekült, amely sokfajta stílust és tartalmat tud elviselni. Itt hajlamai szerint fejlődhetett, nem kellett szenvednie attól, hogy állandó harckészséget kényszerítsen magára. Magyar zsidó vagy zsidó magyar, aki regényeit és drámáit angolul írja, és Németországban, német nyelvű színpadokon lett nagy színházi guru. Az emigráció a lehető legszerencsésebben hatott rá, mert nem a haza elvesztését, hanem a világ megtalálását jelentette a számára. De hazafias nosztalgiait is kiélheti: a világpolgárnak van egy szimbolikus jelentőségű, tünetényes, ősmagyar pulija, Gobó.

FORGÁCH ANDRÁS

Kilencven Tábori

Több mint húsz éve, Nyugat-Berlinben találkoztam vele először (már látom, hogy ez az írás is az „erög vöterány ömlékezési” – Petri – sorozatból való). George telefonszámát Nádás Pétertől kaptam meg. A Schaubühnéhez közeli, sybelstrassei lakására mentem föl egy őszi délelőttön: minden fakszni nélkül azonnal meghívott magához, és érezhetően örült látásomnak. Egy hatalmas, napfényes, alig bútorozott lakásban vezetett körbe, megmutatta birodalmát, amit láthatóan csak ideiglenesnek gondolt. Rengeteg ideiglenes otthona volt már azelőtt és azután is: Londonban, Berlinben, Isztambulban, Jeruzsálemben, Los Angelesben, New Yorkban, Nyugat-Berlinben, Bécsben – lakásai mindig átmeneti szállások voltak, ő pedig érezhetően nemcsak kibérelt ezzel a ténnyel, de élvezte is, mert megfelelt képlékeny, változókéony, mozgékony, nyitott személyiségének. Úgy tűnt, míg meg nem érkeztem, önmagával sakkozott, mert az egyik szoba közepén kis asztalkán ott állt a nyitott sakktábla, rajta egy megkezdett partival. Az íróasztalon, a táskairógép mellett angol nyelvű kézirat (mindig mindent angolul, vagyis inkább amerikaiul írt, akkori írásait felesége, a fiatal színésznő, Uschi fordította németre), azt hiszem, még meg is mutatta, sőt, a kezembe nyomta a kéziratot, odaadta nekem, akit először látott, és ez is meglepő volt. Még bele is olvastam, miközben enyhén nazális, laza, amerikai akcentusú, vontatott hangján elmondta, hogy miről van benne szó, aztán kiültünk a konyhába beszélgetni. Számomra egy ilyen félig kész kézirat a privát vagy intim szférá része, ő azonnal, már a kimondás, a leírás pillanatban leválasztja magáról. Már félig készen is objektív, külső valaminek érzi, mert nála minden személyes megnyilvánulás, a legszemélyesebb gesztus is valamilyen módon az alkotótevékenység része, személyiségének nincs rejtett és nem rejtett oldala (de erről később). A magánélete, annak minden apró mozzanata beépült abba, amit művészetnek vagy formának nevezünk.

Nem nagyon tett fel kérdéseket. Pár szóval elintéztük, hogy ki vagyok, és mit keresek Nyugat-Berlinben, de engem inkább megnyugtató, mint zavart a kíváncsiságnak ez a hiánya. Az igazság

az, hogy nem nagyon kellett megszólalni, ha Táborival beszélgettem az ember. Ez volt a benyomásom azután is: mindig csodálatosan könnyedén tudott beszélni bármiről, illetve mindig az ő témáiról van szó, ha az ember szóba áll vele. Azonnal belevág, és ott folytatja, ahol néhány évvel azelőtt abbahagyta. Táborinak hatalmas rutinja van abban, hogy az embert elszorakoztassa a történeteivel. Ezek az önéletrajzi mesék, anekdoták az évtizedek során valóságos paradigmákká váltak már, kikristályosodott utalásokká, valamilyen körülöttük gomolygó meghatározatlan jelentéssel. A Tábori-féle történetmondás nem egyszerűen színes patronok, *bonmot*-k vagy szellemes poénok tűzijátéka, de rejlik bennük valamilyen többlet, valamilyen tanító jelleg, mint a haszid példázatokban.

Olyan könnyedén ment vele a kommunikáció, hogy föl sem fogtam, a németek számára mennyire fontos figuráról van szó. Félrevezető ez a könnyedség, első blikkre linkségnek tűnik, pedig a lényegre érinti. Súlyos, nagyon súlyos, sőt, érinthetetlen témákról könnyedén beszélni nagy művészet. A németek – ez a kilencvenedik születésnapján a Berliner Ensemble színpadán, a köztársasági elnök és Berlin főpolgármestere beszédéből is kitént – talán ezért a leghálásabbak Táborinak. Hogy ő, ezzel a múlttal és ezzel a mentalitással, milyen elfogulatlanul néz az ő múltjukra és az ő mentalitásaikra. Ha Táborival beszélgettem, a húszas–harmincas évek könnyed budapesti kávéházi csevejeinek hangsúlyait is kihallhatta az ember, ahhoz hasonlóan, ahogyan Faludy György is őrzi, szóválasztásaiban, hangsúlyjaiban, azt a rég elsüllyedt világot.

Tény, hogy akkor még nem tudtam Táborit sehova sem besorolni: nem tűnt írónak, de még színházrendezőnek sem. Meglepett, hogy amint a kávé kifolyt, ő azonnal belefogott abba, aminek legnagyobb és leggátálatalanabb mesterei az amerikaiak, a „*name-dropping*”-ba: híres emberek nevének elpotyogtatásába, és szinte egyetlen lélegzetre ejtette ki Thomas Mann, Charlie Chaplin és Marilyn Monroe, valamint Sidney Poitier, Greta Garbo és Charles Laughton nevét, akikkel mind-mind személyesen találkozott, és abból, amit elmondott, úgy tűnt, hogy ezeknek a találkozásoknak